

Борисов В. В.
Краматорського економіко-гуманітарного інституту

УКРАЇНСЬКЕ ВИХОВАННЯ І НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ

Проблема національного виховання набула тепер особливого звучання як форма самовизначення нашого народу. Ця проблема стоїть особливо гостро там, де глибоко зайшли процеси русифікації "національних меншин" колишнього СРСР- українців, білорусів, татар та ін. У ряді регіонів України навіть український етнос перебуває досі у стані глибокого культурного і духовного поневолення і під впливом інерції русифікації. Природне повернення до власної ідентичності- шляхом дерусифікації – нашоухується, зрештою, не лише на культурний, але й на політичний та ідеологічний опір колишнього і сучасного імперського світогляду. Ця обставина помітно політизує проблему українського виховання і національних меншин і ставить її в центр уваги всього суспільства.

У вирішенні цієї проблеми українська педагогіка керується заповідями Г.Ващенка. "...Треба пам'ятати, - писав він – що на теренах України живуть і інші народи. З ними нам доведеться співпрацювати, а це можливе лише за умови справедливого ставлення до них. при якому захищаються права українського народу. але разом з тим не порушуються законні права інших народів"[1, С.177]. Ця принципова позиція закладена і в нашій Конституції та в спеціальному Законі про національні меншини.

Не викликає заперечень те, що виховання нашої молоді в душі українського патріотизму та націоналізму може стикатися з природним протиріччям між потребою бути лояльним до держави основу якої складає титульна нація, і бажанням національної громади (росіян, поляків, болгарів, румунів тощо) найповніше реалізувати себе в національно-етнічному відношенні. В педагогіці фокус цього протиріччя зосереджується переважно навколо трактування групи національних вартостей: які з них і наскільки є природно обов'язковими для всіх громадян?

Найперше тут мусимо відкинути звичне нам поняття так званого "інтернаціоналізму" , яке передбачає денационалізацію за своєю суттю. Кожен громадянин має сьогодні можливість і право самовизначатися в етнічному відношенні, так, як це прийнято у всьому світі.

Це, зокрема, означає, що серед так званих "російськомовних" громадян розрізняємо етнічних росіян і зросійщених етнічних українців, поляків, болгар, румунів та ін. Виховна політика держави щодо них повинна бути різною.. Ніхто не повинен українізувати росіян, поляків, болгар в етнічному сенсі. З розвитком українців, як політичної нації ми водночас повинні створити умови

коли кожна людина повинна позбутися важких наслідків довговічного національного поневолення і знайти свою власну втрачену сутність. С.Русова послідовно виступала за побудову національної школи, так в статті "Націоналізація школи" вона писала: "Культурно, педагогічно поставлена національна школа ніколи не приводить ані до обмеженого безпросвітнього шовінізму. ані до людоджерства. Вона викликає свідоме відношення і до своєї людності. і до чужих., вона пробуджує зацікавлення в учнях, і це зацікавлення тягне їх знайти щодалі ширші обрії. ставати свідомими діячами у всесвітньому культурному житті всіх народів-братів" [2, С.297]. Звідси робимо висновок, що для етнічного українця-незалежно від того, якою мовою він тепер користується – прийнятними і морально обов'язковими є всі вартості національного виховання. Що стосується національних меншин – росіян. поляків, болгар та ін. – то вони повинні мати право і можливість реалізувати свої власні національно-культурні потреби: користуватися рідною мовою, дотримуватися своїх звичаїв, а за умов компактного проживання, – вчити своїх дітей у школі рідною для них мовою. Таке право закріплюється в Конституції України і підтримується державою. Проте це право: а) не повинно суперечити національним українським інтересам, і б) повинно узгоджуватися із статусом громадянина, якщо представник національної меншини приймає українське громадянство.

Прагнучи етнічного самовизначення, національні меншини мусять орієнтуватися і на кінцеву мету українського виховання – формування національно свідомої людини – члена політичної нації. Бо всіх членів суспільства різних за етнічним походженням об'єднує українська політична нація. Лояльна щодо національних меншин українська держава має право очікувати того, що впливає із статусу представників політичної нації, а саме, що всі громадяни мали б знати державну мову, незалежно від свого етнічного походження (зважте: "француз польського походження", "канадець українського походження" і отже "українець російського походження" тощо). Так це діється у світі. до цього прийдемо і ми., головне щоб на цьому шляху не було місця для етноциду і лінгвоциду. Якщо спроектувати цей погляд на систему українських національних вартостей, то представник національної меншини повинен до частини з них (національно-культурні цінності) ставитися з пошаною, а ту їх групу, яка стосується політичної нації та державності, – прийняти як обов'язковий орієнтир, до якого в кінцевому рахунку йде все національне виховання в Україні. З цього випливає, що виховання молоді, яка репрезентує національну меншину, повинно поєднувати в собі орієнтацію на формування політичної нації і виконання обов'язків

громадянина України, уважне ставлення до власних національно-етнічних потреб та пошану до національних особливостей інших меншин. Слід додати, що втрата будь-яким етносом колишніх привілеїв не повинна трактуватися як "посягання на права людини".

Розпад офіційної ідеології, яка довгий час була підмурком суспільних наук, висвітлив відсутність суттєвих філософських основ гуманітарної освіти в вищій школі. Між тим виявляється, встановлення їх в системі гуманітарної освіти дуже актуально. Це, крім того, одна з важливих проблем філософії просвіти суспільства.

Деякі сучасні дослідники підкреслюють значимість вічних загальнолюдських цінностей. Але відразу постає питання: в якій формі подані ці цінності, як вони узгоджуються з національними цінностями і цінностями, які панують в етнічних групах та родинах? Якщо подивитися на системи цінностей, які притаманні трьом основним релігійним вченням (буддизму, християнству та ісламу), то можна знайти як спільне, так і відмінне. Буддизм бачить життя людини зараз і тепер, в той час як іслам і християнство ставлять людину в умови існування цього і потойбічного світу. Що цікаво, в релігійних текстах цих вчень ми не знайдемо закликів до ксенофобії, але присутні моменти, які вказують на богообраність того чи іншого народу. Цінності, які захищає богообраний народ, його звичаї та традиції, є системою цінностей, яка транслюється на всіх вірних. Таким чином, релігійні вчення постають перед нами як світоглядні, моральні альтернативи.

Скористатися цими альтернативами може лише та людина, яка виховувалась на цих цінностях і в родині.

В Україні не можна зайняти позицію, коли та чи інша релігійна течія стане транслятором цінностей для суспільства. Це не можливо з кількох причин. По-перше, наявність прихильників різних релігійних вчень та течій; по-друге, залишається відбиток, який наклало панування атеїзму в офіційній ідеології. Якщо ж ми звернемося до досвіду Заходу, то побачимо що різні філософські школи розробили філософські основи гуманітарної освіти.

Аналіз європейської традиції філософського обґрунтування показав значимість балансу орієнтацій на суспільство (систему соціальних функцій та відносин), культуру (систему зразків, які відтворюються за змін поколінь людей), індивіда (сукупність і розмаїття особистих потреб до освіти). Це дозволяє поставити питання про основні цінності гуманітарної освіти.

Такими цінностями насамперед є:

Відповідальність за цінності етносу, до якого належить людина.

Відповідальність за загальнолюдські цінності.

Вільне самовизначення індивіда в культурному просторі світоглядів.

Чи є ці цінності абстрагованими? І так, і ні. З одного боку, вони розглядаються в різних філософських теоріях, з іншого – ними керується або не керується людина при розв'язанні таких проблем:

Світ і як до нього ставитись.

Як будувати власне життя, до чого прагнути в професійній діяльності.

Як ставитися до людей, до родини.

Вища освіта в сучасних умовах повинна забезпечити опанування системою цінностей, яка б допомагала вільно увійти в різноманітні культурні світи. На жаль, вивчення дисциплін було і залишається позаособистісним в тому, що воно спрямоване на засвоєння об'єктивних факторів та закономірностей без співвідношення їх з внутрішнім світом особистості, без їх впливу на процеси формування цього світу. Це потребує вдосконалення методик викладання гуманітарних дисциплін та вимагає нового змісту.

Згідно з відомими закономірностями психології спілкування емоційні ставлення людини до предмету, що обговорюється, передається співбесідником не лише через мовлення, але й посередництвом інтонацій голосу, міміки, пантоміми. Будь-який викладач, а особливо викладач дисциплін, які можуть мати і мають національне спрямування (історія педагогіки, філософія та інші), повинен прагнути і вміти спілкуватися з студентами емоційно, активно передавати своє небайдуже відношення до предмету розмови і до ставлення учнів до цього свого відношення через названі канали емоційного впливу. Особливо важливо це на початку вивчення в період підготовки до сприймання інформації, адже емоційне ставлення до предмету того, хто знайомить із цим предметом, обов'язково пробуджує первинний інтерес. Під час лекції доцільно використовувати переконування. Поняття "переконування" в соціальній психології має декілька смислових значень, для ідеологічного впливу характерні наступні: по-перше, як метод цілеспрямованого впливу; по-друге, як результат цього впливу, як елемент системи уявлень і поглядів на оточуючий світ.

Ще К.Д.Ушинський зазначав, що *"главнейшая дорога человеческого воспитания есть убеждение, а на убеждение можно только действовать убеждением"*.

Одна з основних функцій лектора полягає в тому, щоб перетворювати інформацію, яку він повідомляє слухачам, в систему їх установок, ціннісних орієнтацій, принципів. Переконати людину – це досягнути того, щоб вона погодилась з визначеною точкою зору, захищала її як свою власну і діяла у відповідності з нею. Переконування ставить своєю метою дати слухачам

позитивні знання про реальні події, явища і процеси, розкрити їх сутність, зв'язки і закономірності.

Обговорюючи педагогічні ідеї під час лекцій, не обов'язково, а можливо і небажано привести всіх до єдиної думки. Важливо, щоб кожен попрацював на лекції і мав можливість під час семінарів зіставити власні думки з думками інших.

Становлення ціннісних орієнтацій – тривалий і складний процес, який вимагає від викладача багатьох зусиль. Не можна прагнути пояснити, що бажав сказати автор того чи іншого педагогічного твору, а тим більше, що хотіла бачити та чи інша ідеологія. Спочатку необхідно сформувати у студентів правильне ставлення до національних ідей, норм і цінностей. Далі при повторних зверненнях до цих питань в свідомості слухачів з'являється судження, яке перетворюється в більш або менш усталений фактор, який виступає як постійна готовність людини реагувати відповідним чином на ситуацію, в якій вона знаходиться. Установки виникають у відношенні до людей, до етнічних груп та націй. Завдяки багаторазовому повторюванню і великому особистісному значенню сформовані установки закріплюються і фіксуються. Так виникає система фіксованих установок або ціннісна орієнтація особистості, яка стає регулятором поведінки людини в національному середовищі, дозволяє критично оцінювати явища дійсності. Слід пам'ятати, що кожний студент має власну систему ціннісних орієнтацій, яка була закладена в родині і під час навчання в загальноосвітній школі. Саме через ці цінності він сприймає інформацію викладача. Під час лекцій відбувається процес зіткнення інформації, яка йде від лектора, і поглядів і уявлень студента. Таким чином ми маємо нашаровування зовнішньої інформації на внутрішню, в результаті чого поступово змінюються погляди та уявлення. Зазначимо, що викладач не тільки формує нові орієнтації, але й змінює старі, або нейтралізує їх. Безпосередній зв'язок з аудиторією дозволяє йому постійно з'ясовувати думки студентів і роз'яснювати свою точку зору.

Складність проблеми формування ціннісних орієнтацій пояснюється тією обставиною, що на них накладає свій відбиток суспільна думка. Так, довгий час на Сході України пропагувалась думка, що українська мова – це мова селян, а російська – це мова інтелігенції. І зараз ми маємо несприятливу суспільну думку щодо викладання української мови. Тому викладачам поступово необхідно впливати на свідомість і самосвідомість студентів, прагнути до того, щоб подолати негативне ставлення і оцінки. Власним прикладом викладач може впливати на свідомість і формування ціннісних орієнтацій. Послідовно дотримуючись Конституції України і “Закону про

мову”, викладач подає приклад до наслідування і створює сприятливі умови для впровадження української мови як мови міжособистісного спілкування.

Недоцільно викладачу займати подвійну позицію (не плутати з білінгвізмом), яка має вираз у проведенні лекцій однією мовою, а, наприклад, семінарів – іншою, якщо цього вимагають деякі окремі студенти.

Під час лекцій дуже широко використовується аргументація, яка спирається на риторичні методи. Використання спекулятивних методів є неприпустимим для викладача вищої школи. Без уміння аргументувати неможливо розкрити сутність тих або інших явищ дійсності. Аргументування починаються з відбору фактичного матеріалу, який зможе довести основні думки лекції. Уміння оперувати фактами – одне з головних умінь лектора. Переходячи від факту до факту, він повинен не нав’язувати свої оцінки, а як би підіймати слухачів з однієї сходинки на іншу, більш вищу, підводячи їх до важливих висновків і узагальнень.

Існує однобічна і двобічна аргументація. Однобічна аргументація використовується в тих випадках, коли студенти поділяють основні висновки і положення. Двобічна аргументація використовується тоді, коли орієнтація студентів не співпадає з основними положеннями. Цей вид аргументації розрахований на співставлення різних точок зору та оцінок. Він виступає як збуджуючий мотив до активної розумової діяльності, і в результаті відбувається перегляд суджень і понять, що склалися раніше. Так, наприклад, розглядаючи тему “Розвиток української школи за часів радянського будівництва”, можна навести факти (законодавчі документи, приклади з життя), які б свідчили про посилення русифікації і запропонувати студентам зробити власну оцінку надбанням і прорахункам школи. Така позиція змушує студентів поглянути і оцінити ці факти з різних точок зору. Під час семінару з цієї теми доцільно використати дискусію кількох груп студентів, перша група захищає державний підхід того часу, друга група захищає погляди української неофіційної педагогіки. Зауважимо, що найбільш фундаментальне відкриття Я-психології Х.Кохута і А.Маслоу полягає в тому, що для появи Я необхідно більше, ніж просто вроджена тенденція до організації досвіду, необхідна і присутність інших людей, що сприяють переживанню нами специфічних видів досвіду, який формує Я-об’єкт.

За наявністю раціональних або емоційних елементів виділяють два інших види аргументацій: логічну і психологічну. Перша з них заснована на логічних доведеннях, друга спирається на почуття і інтереси тих, кого переконують. Ступінь ефективності переконування в значній мірі залежить від зацікавленості слухачів в отриманні тієї чи іншої інформації, від потреби в її

усвідомленні і подальшому використанні. Інформація повинна мати цінність і особисте значення для людини.

Переконування, для того, щоб бути ефективним, повинно відповідати таким вимогам:

– викладач повинен бути об'єктивним при викладенні фактів і оцінок, не допускати упередженості, бо вона відштовхує;

– переконування повинно бути послідовним, логічним;

– знання фактів необхідне тому, що воно дає змогу виключити як можливі сумніви щодо існування самого факту, так і в істині положення, що висувається, або загального висновку;

– переконування повинно бути емоційним і підштовхувати студентів до роздумів.

Для того, щоб переконування було ефективним, необхідна також соціально-психологічна тактика, за якою використовуються навіювання й зараження.

Педагог в програмі – нецікавий педагог. Необхідно широко використовувати міжпредметні зв'язки і не перевантажувати інформацію ідеологічними інтерпретаціями. Опанування національними цінностями повинно йти поруч з інтелектуальною працею. У відповідності зі зворотно-пропорційним співвідношенням інтенсивності інтелектуально-пізнавальних та емоційних процесів, інтелектуально-пізнавальне переобтяження психіки негативно індукує афективно-пристрасне ставлення до життя. “Втрачається смак до життя”, – писав В.В.Розанов, узагальнюючи власний педагогічний досвід, – “навіть розуміючи його розумом як головне, найістотніше, вони вже відчують його лише як другорядне, що відображається у свідомості”. Вони – це учні та студенти з постійно перевантаженою логічно-інтелектуальною пам'яттю. На наш погляд не можна будувати навчання, яке базується на експлуатації пам'яті людини. Необхідно, щоб студенти опановували методологію здобуття та оцінки знань, а не просто запам'ятовували дати, факти та прізвища.

Література.

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1996.
2. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996.